

భోపాల్ విషవాయు విధ్వంసానికి 33 ఏండ్లు

మనదేశంలో సామ్రాజ్యవాద పెట్టుబడి క్రూర స్వభావానికి ఓ మచ్చుతునకే

భోపాల్ విషవాయు విధ్వంసం, ప్రపంచ పారిశ్రామిక విపత్తులలో కెల్లా ఘోరమైనది. అమెరికాకు చెందిన బడా రసాయన కర్మాగార సంస్థ అయిన యూనియన్ కార్బైడ్ కార్పొరేషన్ (యుసిసి) యొక్క అధీన పరిశ్రమ అయిన యూనియన్ కార్బైడ్ ఇండియా లిమిటెడ్ (యుసిఐఎల్) పరిశ్రమలో 1984 డిసెంబర్ 3-4 తేదీల మధ్య రాత్రి ఈ విధ్వంసం చోటు చేసుకుంది. ఇది యుసిసి తన చేజేతులా సృష్టించిన పారిశ్రామిక విపత్తు అనేది నిస్సందేహం.

భోపాల్ నగరంలోనూ, పరిసర ప్రాంతాల ప్రజానీకంపైనా భోపాల్ విషవాయు విపత్తు తరాలపాటు విధ్వంసక ప్రభావాన్ని కల్గిస్తూ, ఈ నాటికీ తీవ్ర సంకటంగా వుంది. యుసిసి సృష్టించిన పారిశ్రామిక విపత్తు జరిగి 33 సం॥లు గడిచినప్పటికీ, భోపాల్లోనూ, పరిసర ప్రాంతాలలోనూ మూడు తరాలకు చెందిన ప్రజలు విషవాయు ప్రభావంతో ఎన్నో బాధలకు గురౌతూ, తమను ఆదుకుంటారనే ఎలాంటి ఆశలూ లేక జీవచ్ఛవాలుగా మిగిలి వున్నారు.

భోపాల్ యుసిఐఎల్ పరిశ్రమ నుండి వెలువడిన విషవాయువు ప్రభావంతో వేలాదిమంది ప్రజలు అప్పటికప్పుడే మరణించారు. విడుదలైన విషవాయువు ప్రభావం కారణంగానే తదనంతర కాలంలో వేలాదిమంది మృత్యువాతబడ్డారు. వేలాదిమంది ప్రజానీకం శారీరకంగా, మానసికంగా అంగవికలురుగా మారిపోయారు. వీరిలో కొందరు తమ చూపును క్రమంగా కోల్పోయి, గుడ్డివారయ్యారు. అనేకమంది నరాల సంబంధ వ్యాధుల బారిన పడగా, మరి అనేకులు దీర్ఘకాల వ్యాధులకు గురై దుర్భర బాధలు అనుభవిస్తున్నారు. మూడు తరాల తదనంతరం కూడా ఆ విషవాయువు స్త్రీ, పురుషుల జన్మవులపై ప్రభావం చూపుతూ ఈనాటికీ ఆ ప్రాంతంలో అనేకమంది మహిళలు గర్భందాల్చలేకున్నారు; తల్లులు కాలేకున్నారు. అనేకమంది శారీరకంగా, మానసికంగా వికలురైన శిశువులకు జన్మనిస్తున్నారు. 5,50,000 మందికి పైగా ప్రజలు విషవాయు ప్రభావానికి గురై చికిత్సలేని రకరకాల జబ్బులతో పీడించబడుతూనే వున్నారు. ఈరోజుకు కూడా అనేకమంది ప్రజలు నిద్రకు దూరమైన జబ్బుతోనుండగా, మరి అనేకమంది జీర్ణకోశ సంబంధ వ్యాధులతో దయనీయ జీవితాలు గడుపుతున్నారు. అనాటి ఘటనలో మరణించిన వారు మరణించగా బ్రతికున్నవారు విషవాయు ప్రభావానికి లోనై జీవితానికి, మరణానికి మధ్య జీవచ్ఛవాలుగా కొట్టుమిట్టాడుతున్నారు. విషవాయు ప్రభావితమైన వారిలో అత్యధికులు తమ జీవనాధారాన్ని కోల్పోయి, తమ జీవన మనుగడ సమస్యను ఎదుర్కొంటున్నారు.

యుసిఐఎల్ నుండి 40 మెట్రిక్ టన్నులకు పైగా విషవాయువు విడుదలై, భోపాల్ పరిసర వాతావరణంలో కలిసిపోయిన ఫలితంగా, పరిసరాలు, పర్యావరణం తీవ్రంగా కలుషితమైంది.

పరిసరాల్లో భూమి ఒక లక్షా పదివేల టన్నుల వరకూ విషపూరితంగా మారింది. భూమి, పరిసరాలు, పర్యావరణం కలుషితమూ, విషపూరితమైన 33 సం॥ల తర్వాత కూడా ఈ కాలుష్యాన్ని పరిహరించటానికి, తొలగించటానికి యాజమాన్యమూ, ప్రభుత్వమూ ఏవిధమైన చర్యలూ చేపట్టలేదు.

పైన పేర్కొన్నవన్నీ యుసిసి సృష్టించిన భోపాల్ విషవాయువిపత్తు యొక్క దుష్ఫలితాలుగా కళ్ళెదుట కన్పించే స్పష్టమైన దుష్ప్రభావాలు కాగా, కంటికి కనబడని, మరింత ప్రాముఖ్యం కల్గిన దుష్ఫలితాలు ఈ విషవాయు ఉదంతంతో మరెన్నో చోటుచేసుకున్నాయి. ఈ దుష్ఫలితాలు భారతదేశంలోకి వస్తున్న విదేశీ పెట్టుబడి యొక్క భయంకరమైన, అమానవీయమైన ముఖాన్ని వెలుగులోకి తెచ్చాయి.

భారతదేశానికి అమెరికా సహాయం - ప్రత్యేకించి వ్యవసాయ అభివృద్ధి, వ్యవసాయ అనుబంధ కార్యక్రమాలకు - అందుతున్న కాలంలో యుసిసి భారతదేశంలోకి ప్రవేశించింది. యుసిసి తన అధీనంలో పురుగుమందుల తయారీకి యుసిఐఎల్ పరిశ్రమను భోపాల్లో స్థాపించింది. భారత వ్యవసాయరంగ అభివృద్ధి అవసరాలకుగుణంగా క్రిమిసంహారకాలను ఉత్పత్తి చేయటం భోపాల్లోని యుసిఐఎల్ లక్ష్యంగా పేర్కొంది.

అయితే, 1984 డిసెంబర్లో భోపాల్లో జరిగిన విషవాయు విధ్వంసం, అది కలుగజేసిన వినాశనం, వేలాదిమంది హతాస్మరణం పాలవటం, అనేక వేలమందిని మృతప్రాయులుగా చేయటం, భూమి- పర్యావరణ పరిసరాలలో ఇది కలుగజేసిన కాలుష్యం, విషపూరిత వ్యర్థాలు - ఇవన్నీ యుసిఐఎల్ ప్రకటిత లక్ష్యంలోని వాస్తవికతను అనుమానించే ఒక న్యాయమైన సందేహం తలెత్తడానికి కారణమవుతున్నాయి.

రెండవ ప్రపంచయుద్ధ కాలంలో అమెరికా యుద్ధశాఖకు రసాయనాల సరఫరాదారుగా యుసిసి వుండేదనీ, ఆ సమయంలో అమెరికా రసాయన యుద్ధ ప్రయోగాలు చేసినదనీ అందరికీ తెలిసిందే.

భోపాల్ విషవాయు విధ్వంసం అనంతరం ప్రధానమంత్రి కార్యాలయంలోని సహాయకార్యదర్శి రాజేశ్వరి టాండన్ ఓ

ప్రకటనలో ఇలా పేర్కొన్నారు : ‘భోపాల్‌లో ఈ విషత్తు జరిగినప్పటి నుండి యూనియన్ కార్మికులకు చెందిన ఓ శక్తివంతమైన బృందం యూనియన్ కార్మికుల పరిశ్రమ ఆవరణలో ఇంతకు ముందుగా నిర్వహించిన ప్రయోగాల సాక్ష్యాలను, వాయువు వెలువడిన అనంతరం విషపూరితం జరిగిన సాక్ష్యాలను నామరూపం లేకుండా చేయడానికి చురుగ్గా పనిచేస్తుంది’.

1984 డిసెంబర్ 3-4 తేదీల మధ్య రాత్రి వాతావరణంలోకి విడుదలకాబడిన విషవాయువులు లేదా రసాయనాలు ఏమిటో, వాటి వివరాలను ఈనాటికీ వెల్లడిచేయకపోగా, ‘వ్యాపార రహస్యాల’ సాకుతో అలా వెల్లడించటానికి యుసిసి నిరాకరిస్తోంది.

భోపాల్ పరిశ్రమ నుండి వెలువడి, వాతావరణంలో కలిసిన వాయువు మిథైల్ ఐసోసైనేట్ (మిక్) వాయువుగా యుసిసి ప్రకటించింది. ఏమైనా, జర్మనీకి చెందిన ఓ విషరసాయనాల స్వచ్ఛంద పరిశోధకుడు చేసిన దర్బాప్తు, శవపరీక్షల ద్వారా ‘హైడ్రోజన్ సైనైడ్’ విషపూరితం చేయటమే, బాధితుల మరణాలకు కారణంగా పేర్కొన్నాడు.

విషవాయు బాధితులై మరణించిన వారి శవాలను పరిశోధించిన జీవవిష అధ్యయనశాస్త్ర ఆచార్యుడు, మధ్యప్రదేశ్‌లో మెడికో - లీగల్ నిపుణుడు అయిన డా॥ హీరోష్ చంద్ర కూడా హైడ్రోజన్ సైనైడ్ ఫలితంగానే ఈ మరణాలు సంభవించాయని అభిప్రాయపడ్డాడు.

మరణాలకు కారణమైన రసాయనంపై అభిప్రాయాలలో విభజన తీసుకువచ్చేందుకు, శాస్త్రవేత్తలను గందరగోళపరచటానికి యుసిసి వివిధ ప్రయత్నాలు చేసింది.

భోపాల్ - గాంధీ మెడికల్ కళాశాలలోని వైద్యశాస్త్ర ఆచార్యుడైన డా॥ ఎన్.పి.మిశ్రాను యుసిసి తనకు అనుకూలంగా ప్రభావితం చేసింది. భోపాల్ విషవాయు బాధితులై దుర్మరణం పొందినవారి శవపరీక్షలను నిర్వహించింది ఈయనే. మిథైల్ ఐసోసైనేట్ కల్గించే దుష్ప్రభావా లపై చర్చలపేరిట ప్రైవేట్ సెమినార్లకు ఆయనను అమెరికాకు ఆహ్వానించి, ఆయనను ప్రలోభాలకు లోనుచేశారు. వైద్యమంత్రిత్వ శాఖను తోసిపుచ్చి అమెరికాలో నిర్వహించే సెమినార్లకు డా॥ మిశ్రా వెళ్ళి వచ్చేవాడు. అమెరికాలో న్యాయమూర్తిని కలిసి అభినందనలు తెలియచేసే అవకాశం ఈయనకు కలుగజేశారు. తదనంతరం మానవ జీవన వ్యవస్థపైన ‘మిక్’ వాయువు వైద్యపరంగా కల్గించే ప్రభావాలను తెలుసుకునేందుకు, అమెరికా, లండన్‌లలోని ప్రయోగశాలలను సందర్శించి, అక్కడి శాస్త్రవేత్తలతో ఆయన సంభాషణలు జరిపాడు. ఈ విధంగా డా॥ మిశ్రాను యుసిసి తనవైపు కట్టిపడేసుకుంది. ఆరోజున లీక్ అయిన వాయువు ‘మిక్’ అని యుసిసి ఘంటాపథంగా చెప్తోంది. ఈవిధంగా యుసిసి ద్వారా ప్రభావితమైన డా॥ మిశ్రా, విషవాయుబాధితులకు సోడియం ట్రై సల్ఫేట్ (యస్‌టిఎస్) ఇంజెక్షన్ ఇవ్వరాదని మధ్యప్రదేశ్ వైద్యమంత్రిత్వశాఖలోని వైద్య విభాగ డైరెక్టర్ నిర్ణయం చేసే విధంగా చర్యలు చేపట్టాడు. హైడ్రోజన్ సైనైడ్ విషానికి యస్‌టిఎస్ ఇంజెక్షన్ సరైన ఔషధంగా, విరుగుడుగా పనిచేస్తుంది. భోపాల్ బాధితులు ‘మిక్’ వాయువు ఫలితంగా మాత్రమే మరణించారనే యుసిసి ప్రకటనకు మద్దతుగా నిలిచేందుకు డా॥ మిశ్రా యుసిసితో ఈ స్థాయిలో కుమ్ముక్కయ్యాడు.

దీనిని వ్యతిరేకిస్తూ కాంగ్రెస్ నాయకుడైన దిగ్విజయ్ సింగ్ నాటి ప్రధానమంత్రి రాజీవ్ గాంధీకి ఫిర్యాదు చేస్తూ 29-8-1985న రాసిన ఓ లేఖలో “ప్రభుత్వ వైద్యుడు సరైన ఔషధమైన యస్‌టిఎస్‌ను ఉపయోగించటానికి నిరాకరించటం ఫలితంగా అనేకమంది బాధితులు మరణించారు” అని పేర్కొన్నాడు. “యస్‌టిఎస్ ఉపయోగించి వుంటే అనేకమంది బాధితులలో స్వీయాత్మకంగా, భౌతికంగా మెరుగుదల ఉండి వుండేద”ని కూడా ఆయన పేర్కొన్నాడు.

ఇంతేగాక, 1985 అక్టోబర్ 10 నాటి ప్రధానమంత్రి కార్యాలయ రహస్య ఫైల్ ప్రకారం, గ్యాస్ బాధితులకు వైద్యం అందించటానికి కూడా యుసిసి నిరాకరించిందని తెలుస్తోంది. “1984 డిసెంబర్ 6న భారత సంతతికి చెందిన వృత్తి పరమైన వైద్యనిపుణునితో సహా యుసిసి సాంకేతిక బృందం భోపాల్ చేరుకుంది. బాధితుల విషస్థాయిని గూర్చి, వారికి అందే వైద్యసేవల గూర్చి సమాచారాన్ని అందించవలసిందిగా పదేపదే వారికి విజ్ఞప్తి చేసినప్పటికీ, వారు ఆ సమాచారాన్ని అందజేయలేదు.” అంటే దీనిని బట్టి యుసిసి దుష్టత్వం, కుట్రలత్వం ఏ స్థాయిలో వుందో అర్థమౌతుంది.

పై వివరాలు, సాక్ష్యాలన్నీ ఆనాటి రాత్రి భోపాల్‌లో విడుదలైన వాయువు ‘మిక్’ కాదనీ, హైడ్రోజన్ సైనైడ్ అనీ, ఈ వాయువే ఆనాటి రాత్రి భయంకర విధ్వంసానికి, వేలాదిమంది మరణాలకీ కారణమైందనీ స్పష్టం చేస్తున్నాయి.

‘మిక్’ వాయువు 200 డిగ్రీల సెల్సియస్ కంటే అధిక ఉష్ణోగ్రత వద్ద హైడ్రోజన్ సైనైడ్ అణువులుగా విడిపోతుందని నిరూపితమైన సత్యంగా యుసిసి ప్రచారం చేసింది. అయితే, భోపాల్ పరిశ్రమలో 200 డిగ్రీల సెల్సియస్ ఉష్ణోగ్రతను ఎందుకు మించవలసి వచ్చిందనే ప్రశ్నకు కానీ, అలా ఉష్ణోగ్రత పెరిగితే జరగనున్న విపరీణమాలు తెలిసివుండే ఎందుకు ఈవిధంగా చేశారనేదానికిగానీ వివరణ ఇవ్వకుండా తప్పుకుంది. ఘటన జరిగిననాడు భోపాల్ పరిశ్రమలో ఉష్ణోగ్రత 200 డిగ్రీల సెల్సియస్ కు మించి వుందని యుసిసి వాదన చేయటం సాధ్యంకాదు.

పైన తెలిపిన, అందుబాటులోనున్న పాక్షిక సమాచారంతోనైనా, హేతుబద్ధంగా ఆలోచించ గలిగే ఎవరైనా - ఈ క్రింది విధంగా జరిగి వుండవచ్చనే నిర్ధారణకు రాగలుగుతారు : a) ఆనాటి రాత్రి భోపాల్‌లో వెలువడినది ‘మిక్’ వాయువు కాదు; హైడ్రోజన్ సైనైడ్ b) యుసిసివల్ తాను ప్రకటించిన లక్ష్యానికనుగుణంగా క్రిమి సంహారకాలను ఉత్పత్తి చేయటంలో మాత్రమే నిమగ్నమైలేదు c) యుసిసి గత చరిత్రను పరిగణలోకి తీసుకుంటే, అది రసాయన యుద్ధాల ప్రయోగాలతో సంబంధం కలిగి వుంది. కావున ఇక్కడ కూడా తన పరిశ్రమలో తయారుచేసిన రసాయనాలు మానవులపై ఎలాంటి ప్రభావం కలిగిస్తోందో ప్రయోగం చేసివుండాలి d)

అమెరికా లేదా ఏ అభివృద్ధిచెందిన దేశంలోనైనా కఠినమైన చట్టాలు, నిబంధనలు, తనిఖీల నడుమ మానవులపై ఇలాంటి రసాయన ప్రయోగాలు చేయటం సాధ్యమూ, సులభమూ కాదు కనుక, విదేశీ సహాయంపై, అమెరికా నిధులపై, విదేశీ ప్రైవేటు పెట్టుబడులపై ప్రత్యేకించి అమెరికా ప్రైవేటు పెట్టుబడిపై అభివృద్ధిపేరిట ఆధారపడి వున్న భారతదేశం వంటి అభివృద్ధి చెందుతున్న దేశంలో ఇలాంటి భయంకరమైన, అమాన వీయమైన ప్రయోగాలు చేయాలని యుసిసి ఎంచుకున్నదని స్పష్టమౌతోంది. వ్యవసాయ అభివృద్ధి, వ్యవసాయ అవసరాల అభివృద్ధి కోసం నిధులు అందించే అమెరికా కార్యక్రమాలు - రసాయన క్రిమిసంహారాల ఉత్పత్తిపేరిట భారత దేశంలోకి యుసిసి జొరబడటానికి మార్గాన్ని ఏర్పరచి, భారత ప్రజలపై రసాయన యుద్ధ ప్రయోగాలు జరిపేందుకు అవకాశం కల్పించింది. ఈ రసాయన యుద్ధ ప్రయోగాల ఫలితంగా జరిగే సామూహిక మరణాల సందర్భంగా కూడా, అమెరికా వంటి దేశాల్లో చెల్లించాల్సిన భారీ నష్టపరిహారాలకు బదులుగా కొద్ది మొత్తాలను పరిహారంగా చెల్లించి యుసిసి తేలికగా చేతులు దులుపుకొని దీని నుండి బయటపడ గలుగుతుంది.

కనుక భారతదేశ ప్రజలను 'ప్రయోగ జంతువులు'గా ఉపయోగించుకొని తన రసాయన యుద్ధ ప్రయోగాలను నిర్వహించటానికి యుసిసి భోపాల్‌లో తన పరిశ్రమను స్థాపించిందని నిర్ధారించుకోవచ్చు. ప్రస్తుత సామ్రాజ్యవాద ప్రపంచీకరణ యుగంలో కూడా రుణగ్రహీతలైన దేశాలలో ప్రత్యేకించి, భారతదేశంలో విదేశీ పెట్టుబడి యొక్క ఇలాంటి భయంకరమైన, ఘోరమైన పాత్రను మనం చూడగలుగుతాం. విదేశీ పెట్టుబడి తన అధీన సంస్థల ద్వారా భారతదేశంలో సాగిస్తున్న 'ఔషధ ప్రయోగాల' పరిశ్రమలోనూ, ఎలాంటి చట్టభీతి లేకుండా మనదేశ ప్రజానీకాన్ని 'గినీపిగ్'గా ఉపయోగిస్తున్నారు. అదేవిధంగా విదేశీ పెట్టుబడి ఆధ్వర్యంలో నడుస్తున్న 'అద్దె గర్భాల' పరిశ్రమలో సైతం తమ గర్భాలను అద్దెకివ్వటానికి అంగీకరించిన మహిళలను కూడా అమానవీయంగా ప్రయోగ జంతువులుగా పరిగణిస్తున్నారు.

మనదేశంలో విదేశీ ప్రైవేటు పెట్టుబడి యొక్క క్షమార్హంగాని దుర్మార్గమైన ఈ కోణం, దీనిపాత్ర ఎంతటి భయానకంగా వుందో తెలుపు తోంది. మానవత్వపు విలువలన్నింటినీ ఉల్లంఘించటమే ఇది. విచ్చలవిడిగా, మొరటుగా శ్రమదోపిడీ సాగించటం, మానవ, సహజవనరు లన్నింటినీ లూటీ చేసుకెళ్ళటం; విదేశాలలోని వారి మాతృసంస్థలకు వివిధ పేర్లతో లాభాలను, పెట్టుబడిని తరలించటం; రుణగ్రహీత లేదా తమ పరిశ్రమ స్థాపించబడిన దేశం యొక్క సార్వభౌమత్వాన్ని వివిధ రూపాల్లో కించపరచటం, తక్కువ చేయటం - తద్వారా ఆయాదేశాల ప్రభుత్వాలను, అదేవిధంగా ఆయాదేశాల స్థానిక పెట్టుబడిదారీవర్గం లేదా పాలకవర్గాలను తమ ఆర్థికవ్యవస్థలద్వారా నియంత్రించటం - వంటి ఇప్పటికే సాగుతున్న వివిధ లక్షణాలన్నింటితో పాటు, భోపాల్ విషవాయు విలయం ద్వారా యుసిసి, విదేశీ పెట్టుబడి యొక్క మరో దుర్మార్గ ముఖాన్ని బహిర్గతపరచింది. విదేశీ పెట్టుబడి యొక్క ఈ గంభీరమైన పార్శ్వం హేయము, గర్వనీయమేగాక, రాజీలేకుండా పోరాడవలసింది కూడా.

భారత ప్రజలపై రసాయన ఆయుధాలను ప్రయోగించి ఫలితాలను కనుగొనేందుకు యుసిసి నిర్వహించిన తన దుర్మార్గమైన చర్యను కప్పి పుచ్చుకునేందుకు, నేర్పుగా ప్రపంచ దృష్టిసంతా భోపాల్‌లోని యుసిసిఎల్ పరిశ్రమలోని భద్రతా ఏర్పాట్లు, భద్రతా నియంత్రణ చర్యలు, భద్రతా నియంత్రణ యంత్రాంగం వంటి అంశాలపైకి మళ్ళించటం ద్వారా భోపాల్ పరిశ్రమలో భద్రతా నియంత్రణ ఉల్లంఘనల వలననే విషవాయు విపత్తు సంభవించిందని విశ్వసించే వైపుగా చర్యలు చేపట్టింది.

ప్రపంచంలోని బడా బహుళజాతి రసాయన పరిశ్రమ 'డౌ' ప్రస్తుతం భోపాల్‌లోని యుసిసిఎల్ పరిశ్రమ యజమానిగా వుంది. ఈ డౌ కంపెనీ తనంత తానుగా 'ఫ్రీడమ్ ఎట్ మిడ్‌నైట్' రచించిన ఇద్దరు ఫ్రెంచి రచయితలను (డౌమినిక్ లాపరో మరియు జేవియర్ మోర్లెను), ఇండియా రప్పించి, భోపాల్‌ను సందర్శించజేయించి, భోపాల్ విపత్తుపై ఒక రచన చేయించేందుకు పూనుకుందనేది ఈ సందర్భంలో గమనించాల్సిన అంశం. వీరు కాల्పనిక నవలా రచనలో తమ కున్న ప్రావీణ్యతను, నైపుణ్యాన్ని రంగరించి 'ఫైవ్ పాస్ట్ మిడ్‌నైట్ ఎట్ భోపాల్' అనే ఆకట్టుకునే నవలను రాశారు. కఠినమైన భద్రతా నియంత్రణ లతో భద్రతా ప్రమాణాలను, భద్రతా సౌకర్యాలను కల్పించటంతోపాటు మనదేశంలోని ఈ పరిశ్రమ యొక్క భద్రతా పర్యవేక్షక సిబ్బందికి భద్రతా విధివిధానాలను అందజేసి, వానిని పాటించటంలో అద్భుతమైన భద్రతాపరమైన శిక్షణను సమకూర్చటంలో యుసిసి అత్యధిక ప్రాధాన్యతనిచ్చిందని వారు తమ నవలలో అభివర్ణించారు. సునిశితమైన భద్రతా పరికరాల ఏర్పాటు, నియంత్రణ, తగిన శిక్షణ వున్నప్పటికీ, 1984 డిసెంబర్ 3-4 తేదీల మధ్య రాత్రి, ఈ భద్రతా సూచనలను అర్థం చేసుకొని, అమలు చేయటంలో మన దేశ ఉద్యోగి సిబ్బంది విఫల మవటమే ఈ పారిశ్రామిక విపత్తుకు కారణమని ఆ నవలలో పేర్కొన్నారు. భోపాల్‌లో తాను జరిపిన పారిశ్రామిక విషవాయు విధ్వంసపు నేరాన్నుండి తనను తాను విముక్తి చేసుకునేందుకు యుసిసి ఈవిధంగా పకడ్బందీగా పథకాన్ని రూపొందించింది.

పారిశ్రామిక ప్రమాదాల సందర్భంలో బడా పెట్టుబడిదారీ పారిశ్రామికవేత్తలు, గాయపడిన కార్మికులకు నష్టపరిహారం చెల్లించే తమ బాధ్యతను ఎగవేయటానికి, బూర్జువా చట్టాలు అమోదించే 'కార్మికుల నిర్లక్ష్యాన్ని' గురించి ఎలా వాదనలు చేస్తారో అమెరికన్ రచయిత జాక్ లండన్ తన ప్రఖ్యాత నవల 'ఐర్న్ హీల్' (ఉక్కుపాదం)లో అద్భుతంగా వర్ణిస్తాడు. కావున ఇది అనాదిగా కొనసాగుతూ వస్తున్నదేనని అందరికీ తెలిసిన వాస్తవం. భారతదేశంలో విప్లవకారులపై బనాయించిన భిన్నమైన కుట్ర కేసుల సందర్భంలోనూ, నష్టపరిహారాన్ని ఎగ వేయడానికి పారిశ్రామికవేత్తలు పేర్కొనే కార్మికుల 'నిర్లక్ష్యం' గురించి, వలస పాలకులు

ఆమోదించిన అసమంజసమైన ఆనాటి చట్టాలపై ఆధారపడి వాదనలు చేస్తున్నారనే అంశాన్నీ లేవనెత్తారు. ఇప్పుడు ఇదే రకమైన వాదనతో యుసిసి, భోపాల్ వినాశనానికి తన కనీస బాధ్యత నుండి కూడా విముక్తి కాదలచుకుంది.

“అమెరికా ప్రమాణాలతో పోలిస్తే చెల్లించాల్సిన నష్టపరిహారం మొత్తం, ఒక పెద్ద మొత్తమే కాదు. ఏకకాలంలో పరిష్కారంగా దావాను సవాల్ చేయకుండానే యూనియన్ కార్పొరేట్ ఆ మొత్తాన్ని కోర్టులో జమచేయ గల్గుతుంది. అయితే, తమ పక్షం నుండి ఏవిధంగానూ నిర్లక్ష్యం జరిగిందని ఆమోదించ కుండా వుండేందుకు మాత్రమే వారు వాదనలు చేస్తున్నారు....” అని భారత అటార్ని జనరల్ కె. పరాశరన్ అందజేసిన ఓ సలహా పత్రంలో పేర్కొన్నాడు.

యుసిసి తన పేచీకోరు, తప్పుడు వాదనలకు మద్దతుగా భారత ప్రభుత్వ పాలనా యంత్రాంగం లోని ప్రముఖుల, మధ్యవర్తుల గొంతులను అరుపు తెచ్చుకొని, ఈ విపత్తుకు యుసిసి ఏవిధం గానూ జవాబుదారీ కాదు అని ప్రపంచాన్ని నమ్మించజూసింది.

అమెరికాకు చెందిన ఆర్థర్ డి లిథ్ ఇంక్ సీనియర్ ఉపాధ్యక్షుడు అశోక్ యస్. కేల్కర్, నాటి ఇండియా ప్రధానమంత్రి రాజీవ్ గాంధీకి ఓ నోట్ పంపాడు : “యుసిసి చైర్మన్ అయిన వారెన్ అండర్సన్ నాకు స్వయంగా తెలుసు. అనేకమార్లు కలిసి మాట్లాడుకున్నాము కూడా. నేను మరియు నా ఉద్యోగ సిబ్బంది పదుల సందర్భాల్లో యుసిసి పరిశ్రమలను సందర్శించి రక్షణ, భద్రత దృష్టి కోణం నుండి వారు చేపట్టిన భద్రతా చర్యలను పరిశీలించాము. మా సీనియర్ యాజమాన్యం, యుసిసి సీనియర్ యాజమాన్యాల నడుమ పరస్పర ఈ సంబంధాల ద్వారా వ్యక్తిగతంగా నేను ఈ అభిప్రాయానికి వచ్చాను. యుసిసి మర్యాద, మన్నన కల్గిన ఓ గౌరవనీయ పరిశ్రమ. ఆర్థికభారాలతో నిమిత్తం లేకుండా పైనుండి క్రిందవరకూ రక్షణ, భద్రతా చర్యలను ఈ పరిశ్రమ చేపడుతుంది. అండర్సన్ మరియు ఆ పరిశ్రమ సీనియర్ యాజమాన్యమంతా భోపాల్ న్యాయ వివాదం యొక్క వేగవంతమైన, సమంజసమైన పరిష్కారంపట్ల ఆసక్తి కనబరుస్తున్నారు”. 22-1-1986 రాసిన ఈ లేఖలో తాను రాజీవ్ గాంధీకి డూన్ పారశాలలో సహ విద్యార్థినని, తన తండ్రి ఇందిరాగాంధీకి సలహాదారుగా వుండేవాడని కూడా కేల్కర్ గుర్తుచేశాడు.

అలాగే, విదేశాంగమంత్రిత్వశాఖ సహాయ కార్యదర్శి యస్. సింగ్ కు, న్యూయార్క్ కు చెందిన పారిశ్రామిక విపత్తుల సంస్థ కార్యనిర్వాహక డైరెక్టర్ అయిన పాల్ శ్రీవాత్సవ్ 3-2-1986న ఓ లేఖ రాశాడు. ఆ లేఖలో ఆయన యుసిసి తరపున న్యాయశాఖామంత్రి హాన్స్ రాజ్ భరద్వాజ్ తో సమావేశమైన సందర్భాలను గుర్తుచేశాడు. అలాగే ఎమ్ ఎస్ మాబెల్ రెబెల్తో కలిసి భోపాల్ లో యస్.సింగ్ తో 1986 ఆగస్టులో జరిగిన క్లుప్తమైన సమావేశంలో పాల్గొన్న విషయాన్ని, దీని తదనంతర భోపాల్ విషవాయు ‘విషాద’ బాధితుల అంశమై భారతదేశంలోని అనేకమంది రాజకీయ నాయకులను, ప్రభుత్వ ఉన్నతాధికారులను యుసిసి ఉన్నత స్థాయి యాజమాన్య ప్రతినిధులను కలిసి చర్చలు చేసినట్లుగా గుర్తుచేశారు. 1986 డిసెంబర్ 8 నుండి 3 వారాలపాటు తాను ఢిల్లీలో అందు బాటులో ఉంటానని తెలియజేస్తూ, ప్రత్యేకించి పేర్కొన్న రెండు ఫోన్ నెంబర్లలో తనను సంప్రదించితే, భోపాల్ ఘటన విషయంలో తాను మధ్యవర్తిత్వం వహిస్తానని ఆ లేఖలో పేర్కొన్నాడు.

ఈ విధంగా నేరస్తుడైన యుసిసి తరపున చురుగ్గా వాదించటానికి కిరాయికి మధ్యవర్తులను యుసిసి ప్రాయోజితం చేసింది.

అమెరికా రక్షణశాఖ మాజీ అండర్ సెక్రటరీ ఈగల్ బషర్, ఆనాడు డా॥ కిసెంజర్ తరపున పనిచేస్తూ యుసిసి తరపున నాటి ప్రధాని రాజీవ్ గాంధీ సలహాదారుడైన ఎల్.కె. రూఢా ద్వారా రాజీవ్ గాంధీని సంప్రదించాడు. “వారెన్ అండర్సన్ సాధ్యమైనంత గౌరవనీయమైన, ఇరుపక్షాలకు ఆమోదయోగ్యమైన పరిష్కారానికి ఎదురు చూస్తున్నాడు” అనే యుసిసి చిలక పలుకులనే ఆయన కూడా తన లేఖలో వల్లెవేశాడు. (ఎల్ కె రూఢా లేఖ - 1985 డిసెంబర్ 15)

అయితే, ప్రచారం కాబడిన విధంగా యుసిసి యాజమాన్యం బాధితులకు నష్ట పరిహారం అంశంలో గౌరవనీయమైన పరిష్కారానికి ఆచరణలో సిద్ధంగాలేదని రుజువైంది. “యుసిసికి తన ఉన్నతస్థాయి పరపతిని కాపాడు కోవటం; ఈ అంశంలో తన వెనుక ముసుగులో దన్నుగా నిలిచిన పురుగుమందుల, కీటక నాశనిల, ఔషధాల బహుళజాతి పరిశ్రమల భవిష్యత్తుపై పరిరక్షించటమే తన లక్ష్యమని కూడా యుసిసి రుజువు పరచుకొంది. వారి వంచనలను, వాస్తవిక ఆచరణను దగ్గరగా పరిశీలించాల్సి వుంటుంది” అని అజిత్ హతీ సింగ్ హెచ్చరించాడు.

బాధితులకు నష్టపరిహారాన్ని సాధ్యమై నంతగా తగ్గించటానికి యుసిసి సర్వవిధాలా ప్రయత్నించింది. 1988లో 470 మిలియన్ డాలర్ల స్వల్పమొత్తాన్ని భారత ప్రభుత్వానికి చెల్లించటం ద్వారా న్యాయస్థానం వెలుపల ఒకేసారి వివాదాన్ని పరిష్కరించుకొని, యుసిసిని ఈ బాధ్యత నుండి సంపూర్ణంగా విముక్తి కావటానికి అవకాశం ఇచ్చారు. యుసిసి బాధితులకు 1.5 బిలియన్ డాలర్ల పరిహారాన్ని చెల్లించాలని ప్రాథమికంగా డిమాండ్ చేసిన భారత ప్రభుత్వం, తర్వాత భోపాల్ కోర్టులో 3.1 బిలియన్ డాలర్ల పైగా చెల్లించాలని యుసిసిని భారీగా డిమాండ్ చేసి, ఆపై 470 మిలియన్ డాలర్ల ఒకేసారి పరిష్కారానికి దిగివచ్చింది.

1.5 బిలియన్ డాలర్ల నష్టపరిహారం చెల్లింపు కోరుతూ ప్రాథమికంగా భారత ప్రభుత్వం అమెరికా న్యాయస్థానంలో సవాల్ చేసింది. ఈ కేసుతో సంబంధం వున్న న్యాయమూర్తి వ్యవహారం నడిపిన తర్వాత, భారత ప్రభుత్వం ఈ పరిహార మొత్తాన్ని 500 మిలియన్ డాలర్లకు తగ్గించింది. అయితే ఎలాంటి ప్రాధాన్యతా లేని భోపాల్ న్యాయస్థానంలో భారత ప్రభుత్వం 3.1 బిలియన్ డాలర్ల పరిహారాన్ని డిమాండ్ చేస్తూ యుసిసిపై సవాల్ చేయటం - భారత ప్రజలను మోసగించి, ప్రభుత్వం తమ తరపున న్యాయంకోసం పోరాడు తోందనే భ్రమలు కల్పించటానికి మాత్రమే.

కార్పొరేటు నేరస్థుడైన, శిక్షార్హుడైన యుసిసి యొక్క క్రూర, అమానవీయ చర్యల పట్ల భారత పాలకుల, పాలకవర్గాల, భారత ప్రభుత్వాల వైఖరి తీవ్ర గర్హనీయమైనది. దేశభక్తి అణుమాత్ర మున్న ఏ స్వతంత్ర, సార్వభౌమ పాలకులూ లేదా ప్రభుత్వాలైనా ఇంతటి నిస్సిగ్గుగా వ్యవహరించ జాలవు.

భోపాల్ గ్యాస్ దుర్ఘటన జరిగిన మూడు రోజులలోపే, నేరస్థుడైన యుసిసి చైర్మన్ అండర్సన్‌ను భారతదేశం నుండి రాచ మర్యాదలతో తప్పించారు. ఆనాడు అధికారంలో వున్న రాజీవ్‌గాంధీ నేతృత్వంలోని కాంగ్రెస్‌పార్టీ కానీ, తదనంతరం అధికారంలోకి వచ్చిన ఏ పార్టీల ప్రభుత్వాలు కూడా, కార్పొరేటు నేరస్థుడైన యుసిసిని భారత న్యాయస్థానాల్లోకానీ, మరెక్కడైనాగానీ శిక్షింపజేయటానికి నిజాయితీగా ప్రయత్నమే చేయలేదు. శిక్షార్హమైన యుసిసి నేరస్వభావం, దాని మోసకారిత్వం గురించి పూర్తిగా తెలిసివుండీ కూడా, భారత ప్రభుత్వం, పాలకులు యుసిసి ఎదుట మోకరిల్లి, ఏదోరకపు పరిష్కారం కోసం దేబిరించటం కూడా, యుసిసి ఘాతుకత్వానికి వ్యతిరేకంగా భారత ప్రజల్లో నెలకొన్న ఆగ్రహవేశాలను జోకొట్టేందుకు మాత్రమే.

ఘోర దుర్ఘటన జరిగిన దాదాపు ఆరు నెలల తర్వాత కూడా, బాధితులను ఆదుకోవటంలో ప్రభుత్వం విఫలమైంది. సంతృప్తికరమైన ఉపశమనాన్ని కల్పించటంలోను, విషవాయు ప్రభావిత బాధితులకు వైద్యం, సౌకర్యాలందించ టంలోనూ ప్రభుత్వం ఘోర నిర్లక్ష్యం వహించింది.

కేంద్ర, రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలు బాధితుల పూర్తి స్థాయి జాబితానే రూపొందించలేకపోయారు. విషవాయు కారణంగా మృతించెందిన కుటుంబాలకు తక్షణ పరిహారం కూడా అందించలేదు. అంగవికలరైన, అశక్తులైనవారికి సంపూర్ణంగా వైద్యమే అందలేదు. విషపూరితానికి విరుగుడు ఎస్‌టిఎస్ అని కనుగొన్నా బాధితులకు దానిని అందజేయలేదు. బాధితులకు పునరావాసం కల్పించటానికి ప్రభుత్వాలు చేసిందేమీ లేదు. వాస్తవానికి బాధితుల గోడు పట్ల ప్రభుత్వాలు ఘోరమైన పట్టనితనాన్ని ప్రదర్శించాయి. ఇంతటి ఘోర దుర్ఘటన, వినాశనం తర్వాత బాధితులకు కనీసం అండగా నిలవవలసిన పాలకులు, అత్యంత దుర్మార్గంగా వ్యవహరించటంలో నాటి రోమన్ చక్రవర్తి నీరోను మించిపోయారు.

మరోవైపున, అధికారంలోనున్న పాలకులు, పాలకపార్టీ తగిన మోతాదులో ప్రజల అభిప్రాయాన్ని తమకు అనుకూలంగా మలచు కొనేందుకు, సమస్యకు పరిష్కారాన్ని కనుగొనటంలో రాజీవ్‌గాంధీ పాత్రను పైకెత్తటం కోసం ప్రయత్నించాయి. అదేవిధంగా మధ్యప్రదేశ్‌లోని నాటి అర్జున్‌సింగ్ ప్రభుత్వం చాలా అభివృద్ధి కార్యక్రమాలు చేపట్టిందనేవైపు ప్రజల దృష్టిని మళ్ళించే ప్రయత్నాలు కూడా చేశాయి. ఈ లక్ష్యాన్ని సాధించుకోవటానికి అవి ప్రభుత్వేతర స్వచ్ఛంద సంస్థలపై ఆధారపడ్డాయి. ప్రభుత్వం ఇప్పటికీ చేపట్టిన అభివృద్ధి కార్యక్రమాలేమిటి, ఇంకా చేపట్టవలసినవేమిటి అనేవైపుగా దృష్టి మళ్ళిస్తూ ఆ స్వచ్ఛందసంస్థల ఆధ్వర్యంలో సెమినార్లను, చర్చాగోష్ఠులను నిర్వహింపజేశాయి. భోపాల్ ఘటనపట్ల మధ్యప్రదేశ్ రాష్ట్ర ప్రభుత్వ నిర్లక్ష్యం, బాధ్యతారాహిత్యంవైపు కేంద్రీకరణ వెళ్ళనీయకుండా వామపక్షేతర స్వచ్ఛందసంస్థల తోడ్పాటుతో ప్రభుత్వ ప్రతిష్ఠను నిలుపుకునే ప్రయత్నం చేశాయి. వామపక్ష సంఘటనగా చెప్పబడే 'ప్రపంచశాంతి మండలి' ఆధ్వర్యంలో నిర్వహించ తలపెట్టిన అంతర్జాతీయ సెమినార్ అవగాహన వెలుగులో ఈ సెమినార్లను నిర్వహించాయి. ఈ విధంగా కార్పొరేటు నేరస్థుడైన యుసిసిని విచారించి, శిక్షింపజేసి, భోపాల్ విష వాయు బాధితులకు ఉపశమనం, పునరావాసం దిశగా మరిన్ని అవసరమైన చర్యలు తీసుకో వటానికి బదులుగా, వామపక్షంతో సామరస్యం ఏర్పరచుకోవటానికి అవి ప్రయత్నించాయి.

నేరస్థుడైన యుసిసిని దోషిగా నిలబెట్టడంలో కేంద్రంలోను, మధ్యప్రదేశ్‌లోను వరుసగా వచ్చిన ప్రభుత్వాలేవీ నిర్దిష్ట చర్యలేమీ తీసుకోలేదు. ప్రధాని అటల్ బీహారీ వాజ్‌పేయీ నేతృత్వంలోని కేంద్ర ప్రభుత్వం కూడా యుసిసిని నేరస్థునిగా రుజువుచేసేందుకు చేసిందేమీ లేదు. భారత దేశంలోని న్యాయస్థానాల్లో విచారించేందుకు అండర్సన్‌ను మనదేశం పంపవలసిందిగా అమెరికా ప్రభుత్వానికి విజ్ఞప్తి చేస్తూ ఓ లేఖ రాసి చేతులు దులుపుకున్నారు మినహా, ఆ తర్వాత గట్టిగా దానికోసం ప్రయత్నం చేసిన పాపాన పోలేదు. భోపాల్ విషవాయు బాధితుల బాధలకు ముగింపు పలికేలా మెరుగైన పునరావాసం, ఉపశమన కార్యక్రమాలు, చర్యలను వరుసగా అధికారంలోకి వచ్చిన ప్రభుత్వాలేవీ కూడా చేపట్టలేదు. భోపాల్ దుర్ఘటన జరిగిన తర్వాత 33 సంవత్సరాలపాటు విషవాయు బాధితులను వారి ఖర్చానికి వారిని వదిలేసిన, అధికారంలో కొనసాగిన ఈ ప్రభుత్వాలేవీ భోపాల్‌లోనూ, పరిసర ప్రాంతాల్లోనూ విష కలుషితమైన పర్యావరణాన్ని, పరిసరాలనుగానీ, కాలుష్య పూరితమైన నేల, నీటివనరులనుగానీ పరిశుభ్రం చేయటానికి నీతి, నిజాయితీతో వ్యవహరించనేలేదు. భోపాల్ యుసిసిఎల్ పరిశ్రమ ఆవరణలో నిల్వవున్న టన్నుల కొద్దీ విష వ్యర్థాలను ఈనాటికీ కూడా తొలగించలేదు.

యుసిసిఎల్ భోపాల్ పరిశ్రమ నేటి యజమాని అయిన 'డౌ కెమికల్స్', భోపాల్ లోనూ, పరిసరాల్లోనూ పర్యావరణ శుద్ధి ప్రక్రియలు చేపట్టటానికి, విషవ్యర్థాలను తొలగించి, శుభ్ర పరిచేందుకు మొండిగా నిరాకరిస్తూంటే, భారతదేశంలో ప్రభుత్వాలు దానిని ఆమోదించి, మౌనంగా వుండటమేగాక, మనదేశంలో తన వ్యాపార కార్యక్రమాలు సాగించుకోవటానికి డౌ కంపెనీని రాచ మర్యాదలతో స్వాగతిస్తున్నాయి.

రతన్ టాటా నాయకత్వంలోని భారతదేశ బడా పారిశ్రామిక పెట్టుబడిదారీవర్గం, భోపాల్‌లో శుద్ధి ప్రక్రియ బాధ్యతను డౌ కంపెనీ చేపట్టాలనే న్యాయమైన ప్రతిపాదనను వ్యతిరేకించి, బడా బహుళజాతి కార్పొరేషన్ అయిన డౌ కెమికల్స్‌కు మద్దతుగా నిలిచింది.

ఈవిధంగా తమకుతాము ఆపాదించుకుంటున్న దేశభక్తి, జాతీయభావం వంటివేవీ తమలో లవలేశం కూడా లేవనీ, బాధిత ప్రజానీకంపట్ల అమానవీయంగా, అగౌరవంగానే వ్యవహరిస్తామని బహిర్గతపరుచుకుంది.

భోపాల్ విషవాయు ఘటన జరిగిన సమయంలో అధికారంలోనున్న రాజీవ్ గాంధీ నేతృత్వంలోని కాంగ్రెస్ పార్టీ ఆధ్వర్యంలోని ప్రభుత్వం యొక్క దేశభక్తి హీనమైన, దుర్మార్గ చర్యగా బయటకు ఇది కనిపించినప్పటికీ, వాస్తవంలో తదనంతర కాలంలో కేంద్రంలో, రాష్ట్రంలో వరుసగా అధికారంలోకి వచ్చిన పార్టీల ప్రభుత్వాలేవీ ఈ ఘటనలో ప్రజలకు న్యాయం చేయటానికి పూనుకోలేదు. కనుక, ఇది ఒక పార్టీ, లేదా ప్రధాని యొక్క అక్రమ ప్రవర్తనగా మాత్రమే చూడలేం. ఇది - పాలకవర్గాల ఆధ్వర్యంలోని నేటి పాలనావ్యవస్థ సిగ్గుపడాల్సిన వైఫల్యం అనేది నిస్సందేహం.

విదేశీ ప్రైవేటు పెట్టుబడితో సహా, విదేశీ సామ్రాజ్యవాద పెట్టుబడిపై ఈ పాలకవర్గాలు వారి ప్రతినిధులైన పాలకులు ఆధారపడి వున్నారు. తద్వారా సామ్రాజ్యవాదులు మనదేశ ఆర్థిక వ్యవస్థపై ఆధిపత్యం కలిగివుండి, దోపిడీ సాగిస్తూ, మన పెట్టుబడిని, సహజవనరులను లూటీచేసి తరలించుకెళ్ళిపోతున్నారు. ఈ పరిస్థితి పాలకులను సామ్రాజ్యవాద విదేశీ పెట్టుబడికి దాసోహం చేయటంతోపాటు, సామ్రాజ్యవాద పాలకులకు ప్రత్యేకించి అమెరికా సామ్రాజ్యవాదానికి, దాని ప్రయోజనాలకు సేవకులుగా మార్చివేసింది. ఈ కారణంగా యుసిసికి వ్యతిరేకంగా ఈ పాలకు లేమీ చేయలేరు. పోగా, యుసిసి ప్రయోజనాల పరిరక్షణకు భారత ప్రజలను మోసగించేందుకు సైతం సిద్ధమౌతారు.

భారతదేశంలో విదేశీ ప్రత్యక్ష పెట్టుబడుల కోసం అమెరికా సామ్రాజ్యవాద ప్రభువులను మన పాలకులు, బడా పారిశ్రామిక పెట్టుబడి దారీ పాలకవర్గమూ ఏవిధంగా దేబిరిస్తూందో ప్రతి క్షణం మనం గమనిస్తూనే వున్నాము. అధికారంలో కొనసాగుతున్న బిజెపి ప్రభుత్వ దేశభక్తి ప్రవచనాలుకానీ, వివిధ రాష్ట్రాలలో లౌకికవాద ప్రభుత్వాలగా చెప్పుకుంటున్న ఇతర పాలకపార్టీల ప్రభుత్వాలుగానీ, లేక అధికారం కోసం పోటీపడుతున్న పాలకపార్టీలుగానీ - ఇవన్నీ సామ్రాజ్యవాదానికి, సామ్రాజ్యవాద విదేశీ పెట్టుబడికి ప్రత్యేకించి అమెరికా సామ్రాజ్య వాదానికి లోబడి వున్నవే.

యుసిసి సృష్టించిన వినాశకర ఘటన నుండి భారత ప్రజాస్వామిక, దేశభక్తియుత శక్తులు ఈ విధమైన పాఠాలు తీసుకోవాలి, భారతదేశంలో సామ్రాజ్యవాద వ్యతిరేక, పూర్వోక్త వ్యతిరేక కార్యక్రమంతో కూడిన ఒక నిజమైన ప్రజల ప్రజాస్వామిక వ్యవస్థ - నూతన ప్రజాస్వామ్య వ్యవస్థ - స్థాపన ద్వారానే ప్రజలపై సాగే ఈ విధమైన ద్రోహాలను, ఘోరాలను నిరోధించటం సాధ్యమౌతుంది. అలాంటి ఒక కార్యాచరణ ప్రణాళిక మాత్రమే భారత ప్రజలముందు నిజమైన దేశభక్తియుత, జాతీయ కర్తవ్యాలను పుంచగలుగుతుంది.

(వివరాలు - 27.8.17న సండే ఎక్స్ ప్రెస్ లో ప్రచురితమైన యతీష్ యాదవ్ రాసిన 'జస్టిస్ సాబోటేజ్' వ్యాసం నుండి - కృతజ్ఞతలతో)

000000